

A FINN MEZŐGAZDASÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ

BENET IVÁN

Finnország és az Európai Unió kapcsolatával már többször foglalkozott a *Statistikai Szemle*.¹ Mindkét tanulmányban elkerültem a finn mezőgazdaság nemzetközi integrációjával kapcsolatos kérdések elemzését. Elkerültem ugyan, de már 1997-ben ígéretet tettem e folyóirat hasábjain, hogy visszatérek az agrárkérdés tárgyalására.

Jelen tanulmány – kapcsolódva a fentebb említett korábbi kettőhöz – a finn mezőgazdaság nemzetközi integrációjával kapcsolatos legfontosabb kérdéseket teszi vizsgálat tárgyává. Kitérek mind az EU-tagságra való felkészülésre, mind az Európai Unióban szerzett tapasztalatokra. Az a meggyőződésem, hogy mindkét kérdéskör áttekintése szerfelett hasznos lehet a csatlakozás felé lépegető Magyarország számára. Ezt bizonyítandó, tanulmányom zárásaként kísérletet teszek néhány következtetés levonására és ajánlások megfogalmazására. Az elemzést az európai uniós tagság előtti időszak vizsgálatával kezdem.

FINNORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA NEMZETKÖZI INTEGRÁCIÓ NÉLKÜL

Bár a finn politika, illetve gazdaságpolitika a vesztes világháború után idejekorán felismerte a nemzetközi integráció fontosságát és szükségességét, valamint az 1945 és 1994 közötti négy évtizedben számos lépést is tett e felé, a mezőgazdaság mindig kimaradt a kereskedelem liberalizálási folyamatából, s ezáltal a nemzetközi integrációból. Úgy vélem, ezért elsőként az agrárpolitikáról kell szólnom.

A finn agrárpolitika fő célkitűzései a következők voltak:

- az élelmiszer-önellátás biztosítása az ország számára,
- a farmerek jövedelmének garantálása,
- az agrárstruktúra fejlesztése,
- a vidéki területek településhálózatának a megtartása.

Amint látható, nagy a hasonlóság a finn agrárpolitika és az Európai Gazdasági Közösség agrárpolitikai célkitűzései között.

¹ Lásd erre vonatkozóan: Benet Iván: Finnország útja az Európai Unióba. *Statistikai Szemle*. 1997. évi 2. sz. 141–152. old., valamint Benet Iván: Finnország az Európai Unióban. *Statistikai Szemle*. 1998. évi 11. sz. 928–940. old.

Finnországban 1994 végéig, azaz az Európai Unióhoz való csatlakozásig, az élelmiszer-önellátás kérdése különösen fontos volt. Következik ez az ország geopolitikai helyzetéből és az ún. finn semlegességi politikából, mivel vészhelyzet esetében az ország igen kiszolgáltatottá vált volna. Ezzel magyarázható, hogy a finn politikának, illetve agrárpolitikának már az 1950-es évek során sikerült elérnie a 100 százalékos önellátási szintet, majd a későbbiek során az élelmiszer-önellátási szint 100 százalék fölé emelkedett. Így például tejből és tejtermékekből, húsból, gabonából és burgonyából. A mezőgazdaság azonban nettó importőr jellegű maradt, ami döntően a zöldség- és gyümölcsimportból adódik. Ezen termékekből a hazai fogyasztás körülbelül 60 százalékát importálták.

A nettó importőr jelleggel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az ott nem okoz problémát, mivel az ország fizetési mérlege pozitív. A finn mezőgazdaság külkereskedelmi szerepe lényegesen eltér a magyartól. Finnországban ugyanis nincs stabilizáló szerepe a mezőgazdaságnak, illetve az élelmiszer-gazdaságnak a külkereskedelemben, illetve a fizetési mérlegben. Ha a mezőgazdasági termékek külkereskedelmének export–import adatait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az 1993. évi adatok szerint a finn mezőgazdasági export értéke mintegy 4,3 milliárd márkát tett ki, az import értéke pedig 7,5 milliárd márkát, azaz a nettó import nagysága 3,3 milliárd márka volt. A mezőgazdasági importtöbblet tartósan jellemző a finn nemzetgazdaságra. Ennek értékeléséhez meg kell jegyezni, hogy a finn mezőgazdasági export lebonyolítása jelentős szubvencióval együtt volt csak lehetséges. A finn mezőgazdasági import nagyságával kapcsolatosan pedig arra kell utalni, hogy az agrárpolitika eszköztárában a célrendszerrel összefüggésben kiemelt szerepet töltött be a belső piac védelme. Kvóta-rendszerrel, vámtarifákkal, valamint import adókkal a külföldi konkurenciának gátat vetettek.

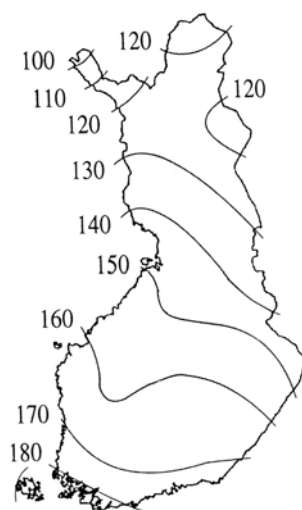
A mezőgazdaság nettó importőr jellege szorosan összefügg az ország természeti adottságaival, benne a zord klimatikus feltételekkel. A nettó import jelleg ellenére fennáll, hogy Finnország alacsony népsűrűségű ország, területe 3,6-szer nagyobb, mint Magyarorszáé, ugyanakkor lakossága csupán 5 millió fő. (A finn népsűrűségnek, alacsonyágán túlmenően az is jellemzője, hogy területileg nagy különbségeket mutat. Az ország területének felén 1 négyzetkilométerre kevesebb, mint 5 ember jut, az ország déli részén ez a szám 12-25 között, vagy 25 fő felett van. Oroszországgal több, mint 1300 kilométer hosszú közös határvonala van, és ennek jelentős részén a népsűrűség 5 fő/négyzetkilométer szint alatti.) Elősegíti a megértést, ha utalok az ország területének strukturális jellemzőire. Így például arra, hogy a finn összterületnek kb. 10 százalékát teszi ki a tavak, az erdők részaránya pedig 78 százalékát. Ezzel szemben a mezőgazdasági terület az ország összterületének csupán 8 százaléka. Tehát Magyarország és Finnország között a területhasznosításban jelentősek az eltérések.

Ami pedig a zord klimatikus feltételeket illeti, elég talán utalni arra, hogy Finnország a 60. és 70. szélességi körök között fekszik, teljes hosszúságának egyharmada az Északi-sarkkörtől északra terül el. Tulajdonképpen a legészakibb ország, ahol a mezőgazdasági termelés nem nevezhető elhanyagolhatónak. Az északi fekvés miatt a mezőgazdasági termelést jelentősen behatárolja a vegetációs időszak rövideisége.

A vegetációs időszak délen évi 170 nap, majd észak felé haladva fokozatosan lecsökken 100 napra. A legeltetési periódus hossza az ország déli részein 120 nap/év felett van, viszont az ország területének körülbelül felén a 100 nap/év nagyságot sem éri el. A zord klimatikus feltételek szükségessé teszik speciális, rövid tenyészidejű növényfajták kine

mesítését. Búzát, olajosnövényeket csak az ország legdélebbi részén lehet termelni, míg az árpa, zab, burgonya a legészakibb rész kivételével mindenütt termelhető. Ami pedig a gyepgazdálkodást illeti, ezt gyakorlatilag az ország egész területén folytatják. Jelentős területen azonban csak az állattenyésztés, azon belül pedig a tejtermelés jelent igazi megélhetési forrást.

1. ábra. A vegetációs időszak hossza (nap)

Az erdőterület 78 százalékos aránya arra utal, hogy a mezőgazdasági farmok szerkezete speciális lehet. Finnországban az átlagos farmnagyság 1993-ban 13,5 hektár volt és ehhez tartozott még 37 hektár erdőterület. Amennyiben csupán az ún. aktív farmokat, a ténylegesen működő farmokat vizsgáljuk, akkor az átlagos méret 1993-ban megközelítette a 19 hektárt. A farmerek jövedelemtermelésében is fontos szerepet játszik az erdő.

1. tábla

A finn farmerek jövedelme 1994-ben

A jövedelem forrása	Egy farmra jutó évi jövedelem	
	finn márka	százalék
Mezőgazdaság	52,873	34,7
Erdészet	10,706	7,0
Bérfjövedelmek	41,478	27,1
Egyéb jövedelmek	22,882	15,0
Transzferek	24,758	16,2
<i>Összesen</i>	<i>152,697</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Income and tax statistics of agriculture and forestry 1994, valamint [10].

Látható, hogy 1994-ben, az EU-csatlakozás előtt, a finn farmerek jövedelmének csaknem 35 százaléka származott magából a mezőgazdaságból és az erdészetből pedig 7 százalék. Ugyanakkor a mezőgazdaságon kívüli ágazatokból (ipar, szolgáltatások) származott a farmerek jövedelmének 27 százaléka. Mindezek a szám adatok arra utalnak, hogy Finnországban lényeges az ún. részmunkaidős (part-time) farmoknak az aránya és szerepe, sőt valószínűsíthető, hogy az európai unióbeli tagság következtében ezek száma és aránya a jövőben növekedni fog.

Az erdészet szerepe némileg hasonló ahhoz, ami Magyarországon a korábbi agrárstruktúrában az ún. nem mezőgazdasági tevékenység volt. Mindenesetre számszakilag lényeges különbségek vannak, de az erdészet egy stabilizációs tényező a finn farmerek jövedelemképződése szempontjából. Sőt stabilizáló szerepe van a foglalkoztatásban is, amely regionális aspektusból különösen kiemelendő. Közép-Finnország és Északkelet-Finnország jelentős részén a foglalkoztatottak 20-50 százaléka ebben a két ágazatban (mezőgazdaság + erdészet) talál munkaalkalmat. Az ország legészakibb területén ez az arány 10 és 20 százalék közötti.

AZ EU-CSATLAKOZÁS

Az Európai Unióba való belépés során Finnország részéről a regionalitás ügye egyik központi kérdésként vetődött fel. Ugyanis a finn agrárpolitika egyik nagyon fontos jellemzője a regionális aspektus fontosságának a felismerése a mezőgazdaság fejlesztésében. Ez a szemlélet a háború utáni Finnországban végig nagyon erős volt. A regionális aspektus erőssége érthető az ország – az előbbieken már említett – nagysága, geopolitikai helyzete és földrajzi fekvése következtében. Finnország mint alacsony népsűrűségű ország, veszélyesnek tartotta és ma is kedvezőtlennek tartaná, ha hosszú államhatárvonalai között nem élnének emberek, azaz az elnéptelenedés ijesztő méreteket öltene. Ez a finn gondolkodásmód nagyon sok nehézséget okozott, illetve okoz az európai unióbeli tagságot illetően és mind a mai napig megosztja a finn közvéleményt. Az elnéptelenedés megakadályozása érdekében a második világháború utáni gazdaságpolitikában számos eszköz funkcionált. Témánk szempontjából csupán arra utalok, hogy Finnországban belül különböző árak érvényesültek az egyes régiók között annak érdekében, hogy a mezőgazdaságot a kedvezőtlenebb adottságú régiókban is – azaz az ország keleti és északi részén – fenntartsák. A finn gazdaságpolitikának és agrárpolitikának ugyanis sarkalatos pillére volt, és az Európai Unióba való belépés után is az maradt, hogy mezőgazdaság nélkül nem lehet a vidéki fejlődést garantálni, ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy csupán a mezőgazdasággal nem lehet a vidékfejlesztés problémáit megoldani. Az Unióba történő belépés előtt Finnország regionális politikáját megújította, figyelemmel az EU-tagságból adódó új lehetőségekre és követelményekre [16].

A csatlakozás szempontjából további fontos kérdés volt az ár- és támogatáspolitikai gyökeres átalakításának szükségessége. A finn agrárpolitika célkitűzéseinek realizálását ugyanis megfelelő eszközrendszer biztosította. Ebből az eszközrendszerből megemlítem a finn ár- és támogatáspolitikát, valamint utalok az erős piacvédelemre. A finn ár- és támogatáspolitikával kapcsán csupán azt említem meg, hogy az ország zord klimatikus viszonyai közepette tartósan és jelentősen elszakította belső árrendszerét a világszintű áratól, sőt jelentős volt a különbség az Európai Közösség belső áraihoz képest is.

2. tábla

*A hazai és a világpiai árak viszonya (NAC)**

Ország, országcsoport	1979–1981	1986–1988	1994-ben
	közötti években átlagosan		
Európai Közösség	1,5	2,0	1,9
Finnország	2,1	4,0	3,7
Svédország	1,7	2,4	2,1
Ausztria	1,4	1,9	2,5
Norvégia	3,3	4,8	4,2
Egyesült Államok	1,2	1,4	1,2
OECD-országok	1,4	1,8	1,7

* NAC – Nominal Assistance Coefficient.

Forrás: [1].

Látható, hogy az 1979 és 1981 közötti évek átlagában Finnország belső mezőgazdasági árszínvonala több mint kétszerese volt a világpiai árszintnek, 1986 és 1988 között már négyszerese és ez 1994-ben pedig 3,7-szerese. Tehát a finn belső árszint nemcsak, hogy elszakadt a világpiai árártól, hanem ez az elszakadás történetileg nézve az 1990-es évek elejéig (az 1990 és 1992 közötti időszakban 4.1 rekordmagasságot ért el) erősödött is, és a csatlakozás előtti utolsó évig, 1994-ig kissé gyengült (3,7). Hasonló a helyzet az Európai Unióban is. 1979 és 1981 között az itteni belső árszint mintegy másfélszerese volt a világpiai áraknak, 1986-88-ban kétszerese és 1994-ben 1,9 szerese. Ha a 2. táblában egy pillantást vetünk Svédország adataira, azt láthatjuk, hogy a mezőgazdaság támogatottsági színvonala, valamint annak változása nagyon hasonló az Európai Közösségre elmondottakhoz. Ez a tény Svédország számára a csatlakozást 1995-ben nyilvánvalóan jelentősen megkönnyítette. Amennyiben Ausztriát, az 1995-ben belépett harmadik országot nézzük, ott a hazai árak elszakadása a világpiai árártól a vizsgált időszakokban folyamatosan előrehaladt, de végig kisebb volt a két ár közötti különbség mint Finnország esetében.

Ha megnézzük az OECD-országok átlagát, itt is az elszakadás erősödéséről kapunk képet, de 1986-88 után a koefficiens 1,7 értéken stabilizálódott. Ha pedig az Egyesült Államok megfelelő adatait vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy ott a mezőgazdasági árszínvonal egészen közel van a világpiai árakhoz, az elszakadás is csak minimálisan növekedett és 1994-ben ugyanaz a helyzet, mint 1979-81 között volt.

A mezőgazdaságnak nyújtott támogatások a belépés előtti években a GDP-nek mintegy 2 százalékát, a költségvetés kiadásainak pedig 6 százalékát tették ki Finnországban. Az ország magas fejlettségi szintjével magyarázható, hogy ezek a számok nem jelzik a finn mezőgazdaság magas támogatottsági színvonalát. A nemzetközi összehasonlítás azonban rávilágít erre.

A nemzetközi összehasonlításban elvégzett vizsgálat egyértelműen mutatja a finn mezőgazdaság magas támogatottsági szintjét. Az Európai Unió kibővítése előtti évben a „kapuban álló” Ausztria mezőgazdaságának 61 százalékos volt a támogatottsági szintje, Finnországé 69, a végül kívül maradt Norvégiáé pedig 74 százalék. Az Európai Unió és Svédország támogatottsági szintje 50 százalék körüli volt. A MacSharry-reform és az

EU-hoz való csatlakozás fényében érdemes egy pillantást vetnünk a mezőgazdaságból származó jövedelem alakulására.

3. tábla

*A mezőgazdaság támogatottsága (PSE)**
(termelő támogatottság, százalék)

Ország, országcsoport	1979–1981	1986–1988	1994-ben
	közötti években átlagosan		
Európai Közösség	36	48	49
Finnország	51	68	69
Svédország	42	55	51
Ausztria	27	46	61
Norvégia	70	74	74
Egyesült Államok	14	30	20
OECD-országok	29	45	42

* PSE – Producer Subsidy Estimate.

Forrás: [1].

4. tábla

A mezőgazdaságból származó jövedelem alakulása Finnországban

Év	Jövedelem (milliárd finn márka)	Index: 1988. év = 100
1988	7,6	100
1989	8,0	107
1990	9,4	124
1991	8,0	105
1992	7,5	100
1993	5,8	76
1994	7,7	102

Forrás: [10].

A mezőgazdaságban realizált jövedelem évenként ingadozva ugyan, de egy stabilnak mondható 7,5–8,0 milliárd finn márka közötti nagyságrendet mutat. Az 1990 és 1993 évek ettől lényegesen eltérő jövedelem nagysága a különleges időjárási tényezőkkel magyarázható.

A finn mezőgazdasági területeknek a korábbiakban már tárgyalt északi fekvése kétségtelenül lerontja az ágazat hatékonyságát. Ez kifejezésre jut a termésátlagok alacsony színvonalában. (Finnország szempontjából a legfontosabb gabonakultúra az árpa. Ennek termésátlaga a belépés előtti években 2,8 tonna/hektár volt, miközben az EU 12 átlagában 4 tonna/hektár.) Lényeges a különbség. Különösen az, ha Belgiumot, Írországot, Franciaországot és Nyugat-Németországot bevonjuk az összehasonlításba. Finnországban a mezőgazdasági inputok nem tudnak olyan jól hasznosulni, mint az említett országokban.

A búza esetében is hasonló a helyzet. Itt a 3 tonna/hektáros finn termésátlaggal szemben az EU 12 átlagában 5,2 tonna/hektár a színvonal. A finn gabonatermelés számára szinte megoldhatatlan feladatnak látszott a túlélés az Európai Unión belül.

Végezetül utalok a tehenenkénti évi átlagos tejhozam nagyságára. Finnország ezen a területen a legjobbak közé tartozik tehenenkénti 5000 kilogramm feletti tejtermelésével (1987 és 1990 között). Ennél magasabb fajlagos tejtermelési szint az EU-országok között csak Dániában és Hollandiában van, az EU 12 átlaga is alacsonyabb.

Igaz ugyan, hogy az Európai Unió szemszögéből a finn csatlakozás mezőgazdasági szempontból semmiféle problémát nem jelentett, de finn szemszögéből nézve, ennek éppen az ellenkezője igaz. Következtethetünk erre a finn és az EU belső mezőgazdasági árai közötti jelentős eltérésekből, amelyek érthetővé teszik a Közöspiaci agrárpolitika (Common Agricultural Policy – CAP) árainak bevezetésével kapcsolatos finn aggodalmakat.

5. tábla

A CAP-árak bevezetésének hatása a finn mezőgazdaság jövedelmére, 1993

Bevétel, kiadás	Tényleges finn árakon	CAP-árakon
	millió finn márka	
Növénytermelés árbevétele	6 166,9	2 928,8
Állattenyésztés árbevétele	13 819,1	8 490,9
Kertészet árbevétele	2 025,0	1 070,3
<i>Együtt</i>	<i>22 011,0</i>	<i>12 490,0</i>
Támogatások	4 265,0	0,0
<i>Összes bevétel</i>	<i>26 276,0</i>	<i>12 490,0</i>
Termelési költségek	20 342,3	15 281,6
Jövedelem	5 933,7	-2 791,6

Forrás: [10].

Amennyiben a finn mezőgazdaságot átmenet nélkül belehelyezték volna a közös agrárpolitika árrendszerébe, az 1993. évi adatok alapján látható, hogy a tényleges közzgazdasági feltételrendszerben realizált közel 6 milliárd finn márka jövedelem 2,8 milliárd finn márka veszteséggé változna. Amennyiben ehhez az árrendszerhez az 1993. évi finn támogatásokat hozzárendelnénk, akkor is csupán körülbelül 1,5 milliárd finn márka jövedelem realizálna a mezőgazdaságban. Látható, hogy a finn belső árak magas színvonalá miatt az Európai Unió mezőgazdasági termelői árainak bevezetése a finn mezőgazdaság jövedelmi helyzetét katasztrófálissá tenné.

Igaz ugyan, hogy az alacsonyabb termelői árak következtében a termelési költségek is több mint 5 milliárd márkával csökkennének, a három hatás: az árcsökkenés, az áron kívüli támogatások megszűnése és a termelési költségek csökkenésének együttes hatása azonban a finn mezőgazdaság jövedelmére vonatkozóan közel -8,7 milliárd márkás változást eredményezne. Ezt a mezőgazdaság nem élné túl. Ez azt jelentené, hogy Finnországban rövid időn belül a mezőgazdaság megszűnne. Természetesen ez képtelenség, és nincs összhangban az Európai Unió agrárpolitikájával sem és elfogadhatatlan a finn társadalom számára is. (Jelezni kell azonban, hogy a számítások felnagyítva mutatják a problémát. A szerzők ugyanis a CAP-árak bevezetését nem társították semmiféle támogatással. Ez egyszerűsítés, mivel a valóságban a kérdés nem így merült fel.) A Brüsszel

lel folytatott tárgyalásokon nem véletlenül kaptak a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdések oly nagy figyelmet, és a finnek nem véletlenül szenteltek annyi energiát nemzeti érdekeik védelmére.

A nemzeti érdekvédelem jól tetten érhető a finn álláspontot tartalmazó dokumentum, a „Position Paper” mezőgazdasági fejezetében. Finnország teljes mértékben osztja a közös agrárpolitikának fő célkitűzéseit, amelyeket a Római Szerződésben lefektettek. A Position Paper fel is sorolja a szerződésben szereplő célkitűzéseket, majd utal arra, hogy a mezőgazdasági tevékenységnek a Római Szerződés megfogalmazása szerint is speciális természete van. Ez a speciális természet azzal függ össze, hogy a mezőgazdaságnak sajátos szerepe van a vidéki életmód és a vidéki népesség megtartásában, fenntartásában. Ezért az Európai Unió eszköztárában speciális eszközök találhatók arra, hogy ezt a közös agrárpolitika keretein belül figyelembe vegye és a kedvezőtlen adottságú területeken is életteret biztosítson a farmerek fennmaradásának. Mindebből következően a finn álláspont világosan leszögezi, hogy a közös agrárpolitika árainak a bevezetése Finnországban csak jelentős kompenzációval és a támogatások különböző formáival egyidejűleg képzelhető el. Enélkül ugyanis a farmerek jövedelmében olymértékű csökkenés következne be, ami a gazdálkodás feladásához vezetne és ezt a mezőgazdaság nem tudná túlélni Finnországban. Itt jutunk el a Position Paper egyik sarkalatos tételéhez, nevezetesen ahhoz, hogy Finnország kéri egész mezőgazdasági területének kedvezőtlen adottságúvá történő minősítését és az ehhez tapadó támogatások folyósítását.

A finn Position Paper külön szól a zab kérdéséről. Finnország gabonatermesztésén belül fontos a zab szerepe. Az árpa után ugyanis ez a legjelentősebb gabonanövényük. Évi átlagban közel 350 ezer hektáron termelnek zabot, ami egyharmada a finn gabonatermesztés területének. A finn zabtermelés mennyisége 1991–1992-ben 34 százalékot tett ki a gabonatermesztésen belül, ami 23 százaléka az Európai Unióban megtermelt összes zabnak. Az Európai Uniónak érvényes rendelete szerint a zab nincs rajta azon termékek listáján, amelyekre az intervenció árak és a piacszerzés vonatkozik. Természetes, hogy Finnország kéri az intervenciók a zabra való kiterjesztését.

A finn álláspont kitér a készleten lévő gabonamennyiség kérdésére. Az Európai Unióba való belépés után a finn mezőgazdasági árszint csökkenni fog. Az árcsökkenés következtében leértékelődnek a meglévő gabonakészletek, ami nagy gazdasági kárt okoz a tulajdonosoknak. Ezért Finnország kéri az Európai Uniót, hogy adjon speciális támogatást a készletek leértékelődésének kompenzáására.

Tanulságos a finnek reagálása a 2328/91/EEC. rendeletre. Ez a rendelet szabályozza, hogy kik azok a farmerek, akik jogosultak beruházási, illetve startsegély igénybevételére. A szabályozás úgy szól, hogy összjövedelmükön belül a mezőgazdaságból, az erdészetből, a vadászatból, a halászatból származó részaránynak legalább 50 százalékos nagyságrendet kell elérnie. A rendelet azonban további megkötést tartalmaz és kimondja azt is, hogy a mezőgazdaságból származó jövedelemnek legalább 25 százalékot kell kitenni. Finnországban a farmoknak sajátos jellemzőjük, hogy a mezőgazdaság és az erdészet szorosan összekapcsolódik. Országos átlagban 13 hektár szántó és 37 hektár erdő tartozik egy átlagos finn farmhoz. Az északi régiókban, Lappföldön és Oulu környékén azonban a megfelelő számadat 10, illetve 59 hektár. Észak felé haladva – a legzordabb, legészakibb országrész kivételével – az erdészet szerepe egyre nő. Mindebből következik, hogy számos farmer a rendkívül zord klimatikus feltételek között csak kis mértékben tud a tulaj

donképpen mezőgazdálkodással foglalkozni. Sok esetben előfordul, hogy a finn farmerek északon összjövedelmükön belül nem rendelkeznek a 25 százalékos aránnyal a mezőgazdaságból származó jövedelmet illetően. A jelenlegi szabályozások szerint kizárnák őket a startsegély, illetve bizonyos beruházási támogatások rendszeréből. Finnország természetesen kéri, hogy módosítsák a nevezett számú rendeletet, hogy vegyék ki a 25 százalékos mezőgazdaságból származó jövedelemarány-limitet, miután számos túlélésre képes és perspektívával rendelkező finn erdészeti farmer kedvezőtlen helyzetbe kerülne e rendelet mechanikus alkalmazásával.

A regionalitás nagy jelentőségét mutatja a Position Paper rénszarvashús-importtal kapcsolatos álláspontja is. A Paper hivatkozik a 2658/87. sz. rendeletre, amely az Európai Unióban a közös vámtarifákat szabályozza. E rendelet szerint a rénszarvashús bizonyos részei szabadon, más 14 százalékos, illetve 24 százalékos vámtarifák mellett importálhatók az Európai Unióba. Finnországban a rénszarvashús-termelés fontos szerepet játszik az északi régiókban. Külön importadó védi a hazai piacot. Finnországnak az az álláspontja, hogy az ország északi részén folyó rénszarvastartás válságba kerülhet, ha csupán az Európai Unió védővámait alkalmazzák. A probléma az, hogy jelentős rénszarvastenyésztés van Oroszország területén. A rénszarvashús finn termelői ára ugyanis körülbelül 350 ECU/tonna, ugyanakkor Oroszországban a megfelelő ár csupán 15 ECU/tonna. Mindez azt jelenti, hogy kisebb mennyiségű rénszarvashús-import is könnyen piaci zavarokhoz vezethet és komoly veszteségeket okozhat Észak-Finnországban a rénszarvastenyésztőknek. Ezért ezt a kérdést külön meg kell vizsgálni az EU-ba való belépés után. A finn javaslat, illetve kérés Brüsszelhez, hogy speciális, jelentősebb piacvédelemre van szükség a rénszarvashús importjával szemben harmadik országokból.

A regionalitás kérdése azonban a CAP-árak bevezetésével összekapcsolódó új támogatási rendszer kialakításában is erős hangsúlyt kapott. Finnországot 4-5 zónára, illetve 9 régióra osztották fel.

A tárgyalások idején az Európai Unió hatályban lévő rendeletei alapján egy hektár mezőgazdasági területre maximum 371 ECU támogatást lehetett adni, ami maximum 121 ECU/hektár kedvezőtlen adottság miatti és maximum 250 ECU/hektár környezetvédelmi támogatás csoportokból állhat össze.

A finn tárgyalási pozíció az volt, hogy délről észak felé haladva fokozatosan emelkedő támogatást kérnek, amely délen nem lépheti túl a 271 ECU/hektár, északon pedig a 371 ECU/hektár nagyságot.

A finn tárgyalási pozíció további jellemzője, hogy az előbbieken felül kértek még – szintén délről észak felé haladva fokozatosan emelkedő – támogatást a számosállatok után. Sok helyütt Finnországban ugyanis csak az állattenyésztő farmoknak lehet reális túlélési esélyük. Délen ez a támogatás nem lehet nagyobb, mint 250 ECU/számosállat, északon pedig 600 ECU/számosállat. A fentiekén túl, a finnek még Brüsszel egyetértését kérték ahhoz, hogy a legészakibb zónákban a tej-, a marhahús- és a birkahústermelés fenntartása céljából további nemzeti támogatást adhassanak.

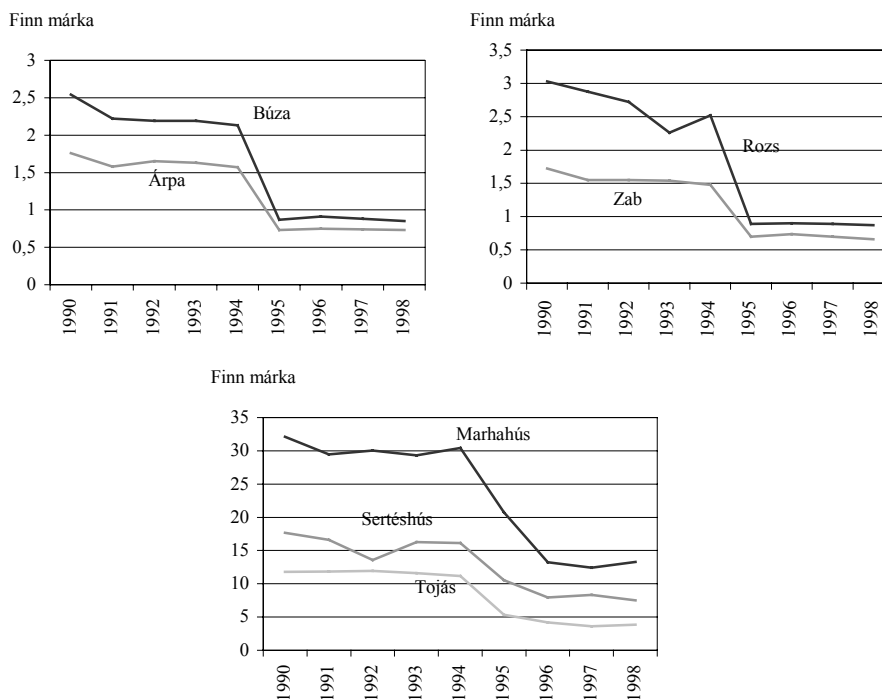
A finn fél a tárgyalásokon szóba hozta az ún. referencia-periódus problémáját is. Utaltak az 1765/92.EEC. rendeletre, amely a meghatározott szántóföldi növények termelésével kapcsolatos támogatásokat szabályozza. Ugyanis a finn belépés kapcsán az olajosnövények és a gabonafélék esetében az 1986/87-1990/91-es időszak termésátlaga alapján számítják a termésátlagot, kihagyva ebből az időszakból a legjobb és a leggyen

gébb évet. Ebben a kérdéses periódusban az árpa átlagtermése 2,8, a zabé 2,9, a rozsé 2,7, a búzáé 3,1 tonna/hektár volt. Az átlag együttesen 2,9 tonna/hektár. Az olajosnövényeknek az átlagtermése pedig 1,56 tonna/hektár volt, alkalmazva az EEC említett rendeletét. Ami a referencia-periódust illeti, (1986/87-1990/91. időszak), ekkor két év is rendkívül gyenge gabonatermést hozott, jóval alatta maradtak a termésátlagok a normális színvonalnak. Mivel a termésátlagok egyébként is alacsonyok, ha az EEC által megszabott referencia-periódust szó szerint alkalmazzák, kár érné a finn gabonatermelőket. Ehhez hozzá kell még tenni azt is, hogy a belépés után a gabonafélék termelői árai körülbeli felére fognak visszaesni, ami ugyancsak csökkenti a farmerek jövedelmét. Ezért Finnország esetében a referencia-periódust módosítani kellene úgy, hogy az 1765/92./EEC rendeletről eltérően 1989/90-1991/92. évek átlaga számítson bele az átlagos termésátlag meghatározásába. A csatlakozási tárgyalások végül is kompromisszumok sokaságával sikeresen befejeződtek 1994-ben.

A FINN MEZŐGAZDASÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

1995. január 1-jével Finnországnak máról holnapra be kellett vezetnie a közös agrárpolitika árait. Az ország az egységes EU-piac részévé vált. A piacvédelem EU-tagországok felé történő megszüntetése szabad utat biztosított az élelmiszerimport számára. Mindez együtt járt az ország nettó importőr jellegének erősödésével.

2. ábra. A kilogramonkénti termelői (piaci) árak alakulása Finnországban

Az EU-tagságot megelőző 1991 és 1994 közötti időszakban évi átlagban 3,5 milliárd finn márka volt az agrártermékek külkereskedelmének deficitje, ami a csatlakozást követő négy évben (1995–1998) közel 5 milliárd finn márka nagyságrendre emelkedett évente. Az ország élelmiszerexportjának értéke szintén 5 milliárd finn márka körüli szinten van, jelentős évenkénti ingadozásokkal. Ez az érték megközelíti az 1994.évi színvonalat. Az ország fő exporttermékei a vaj, sajt, tejpor, sertés és marhahús, valamint évente 0,5 millió tonna körüli gabona.

A külkereskedelmi hiány növekedését az import növekedése okozta. Mivel a kérdéses időszakban az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás növekedett, az import által felgyorsított versenyt a finn farmereknek könnyebb volt elviselniük, mint ugyanezt a sok új egyéni gazdának Magyarországon az 1990-es évtizedben. (Az esetleges félreértések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy a finn farmerek, sőt tulajdonképpen a finn vidék döntő része, kezdettől fogva ellenezte az Európai Unióba való belépést és ez a vélemény máig sem módosult számottevően.) A közös agrárpolitika bevezetésével együtt járó 1995. évi drasztikus árcsökkenéstől már régóta féltek a finn farmerek és ez az, ami a vidéket az EU-tagság ellen fordította. Az árváltozások mehökkentők. A főbb termékekre vonatkozóan a 2. ábra tartalmazza a változásokat.

Az ábra mutatja, hogy 1994-ről 1995-re számos fontos mezőgazdasági termék esetében a termelői árak 30-60 százalékos nagyságrenddel csökkentek. Így például a gabonafélék termelői árai 53-65 százalékos nagyságrendben, a húsfélék piaci árai 30-35 százalékkal, a tojás ára pedig több mint 50 százalékkal csökkent. Ez önmagában teljesen tarthatatlan helyzetet idézett volna elő. (A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a tej ára csupán 13 százalékkal mérséklődött.) A termelői árak ilyen erőteljes csökkenése már valószínűsíti azt, hogy Finnországnak az Európai Unióba való belépése sikeres volt abból a szempontból, hogy a kormányzat egyik nagy ígérete, az olcsóbb élelmiszer, a városi lakosság számára elérhető lett. A 6. tábla adatai világosan tájékoztatnak a fogyasztói árak csökkenéséről.

6. tábla

Egyes termékek fogyasztói árának előrejelzett és tényleges változása az 1995. évben

Termék	Előrejelzett	Tényleges
	változás (százalék, Index: 1994. év =100,0)	
Cereáliák	-15	-13,3
Hús, húskészítmények	-16	-19,8
Tej, tejtermékek	-4	-7,5
Hal	-4	-4,6
Növényi olaj	-24	-23,5
Tojás	-4	-42,3
Cukor	-14	-10,4
Gyümölcs, zöldség	-4	-5,4
Kávé, tea, kakaó	-4	3,3
Egyéb élelmiszerek	-10	-6,7
<i>Együtt</i>	-9,5	-11,5

Forrás: [8].

Egyetlen év alatt, az előbbieken látott drasztikus termelőiár-csökkenések következtében a hús és húskészítmények fogyasztói ára 20 százalékkal csökkent. Ehhez társul még a növényi olaj több mint 23 százalékos fogyasztóiár-csökkenése, a cukorárak 10 százalékkal, a zöldség-gyümölcs árak több mint 5 százalékkal, a cereáliák fogyasztói ára pedig több mint 13 százalékkal csökkent. Összességében elmondható, hogy az élelmiszerek fogyasztói ára az ígért 9-10 százalékkal szemben 11-12 százalékkal csökkent 1995-ben az EU-tagság előtti 1994. évhez viszonyítva. (Csupán érdekességként megjegyzem, hogy az élvezeti cikkek figyelembevételével az árcsökkenés kisebbnek mutatkozna, valamivel 10 százalék alatt lenne.) Ez a változás tartósnak bizonyult, mivel az 1995 utáni időszakban az élelmiszerek fogyasztói árszínvonala ingadozásokkal ugyan, de az 1995. évi színvonal körül mozog. Az EU-tagságnak tehát egyik eredménye, hogy a lakosság Finnországban olcsóbban jut hozzá a szükséges élelmiszerekhez. Az árrendszer gyökeres megváltozása természetesen nagyon lényeges változást idézett elő a finn mezőgazdaság termelésiérték- és jövedelem mutatóiban is.

7. tábla

A finn mezőgazdaság néhány mutatója
(folyó áron)

Megnevezés	1994-ben	1995-ben	1995-ben az 1994. évi százalékában	1998-ban	1998-ban az
	millió finn márka			millió finn márka	1994. évi százalékában
Bruttó bevétel (piaci áron)					
Növénytermesztés	5 192	1 812	34,9	1 960	37,8
Kertészet	2 198	1 693	77,0	1 695	77,1
Állattenyésztés	13 476	7 893	58,6	8 040	60,0
<i>Mezőgazdaság együtt</i>	<i>20 866</i>	<i>11 398</i>	<i>54,6</i>	<i>11 695</i>	<i>56,0</i>
Különféle bevételek					
Készletkompenzáció	0	2 182	–	0	–
Károk kompenzációja	8	12	150,0	20	250,0
Bérleti díjak	419	365	87,0	354	84,5
Támogatások	4 096	8 293	202,5	8 500	207,5
<i>Összesen</i>	<i>4 523</i>	<i>10 852</i>	<i>240,0</i>	<i>8 874</i>	<i>196,2</i>
Teljes bruttó bevétel*	25 389	22 350	88,0	20 569	81,0
<i>Összes költség</i>	<i>17 089</i>	<i>15 016</i>	<i>87,9</i>	<i>15 284</i>	<i>89,4</i>
Mezőgazdasági jövedelem	8 300	7 334	88,4	5 285	63,7

* Piaci árak + támogatások + egyéb bevételek.

Forrás: [6].

A mezőgazdaság bruttó termelése piaci árakon és támogatások nélkül számolva 1994-ről 1995-re mintegy 45 százalékkal csökkent. Különösen nagy a csökkenés, mintegy 65 százalékos a növénytermesztésben. Ilyen árszínvonal-zuhanás természetesen egy jól átgondolt támogatási rendszer nélkül a finn mezőgazdaság teljes összeomlásához vezetett volna. Hiszen egyik évről a másikra a finn mezőgazdasági árszínvonal a világpiaci árszint 3,7 szereséről, annak 1,9 szeresére zuhant vissza.

A gyakorlat azonban nem ezt mutatta. A mezőgazdaságnak juttatott igen jelentős támogatással az ágazat bruttó árbevétele 1995-ben csupán 12 százalékkal maradt el az elő

zó évitől. Az ágazat termelési költségei szintén 12 százalékkal voltak az 1994. évi szint alatt. Mindezek következtében a mezőgazdaságban megtermelt jövedelem is csupán 12 százalékkal csökkent az 1994. évi színvonalhoz képest. Ez a megnyugtatónak mondható eredmény azonban úgy alakult ki, hogy a támogatások mértéke több mint kétszeresére emelkedett 1995-ben, sőt ehhez hozzá kell tennünk azt a 2,2 milliárd finn márkás készlet-kompenzációt, speciális támogatást, amelyet a meglévő készletek leértékelődése miatt kaptak a finn farmerek. Tehát a 12 százalékos jövedelemcsökkenés mögött egy bonyolult és erős támogatási rendszer áll.

Ez a támogatási rendszer kiemelten kezeli a regionalitást. Ennek hosszú történelmi hagyományai vannak ebben az országban. Az Európai Unióba történő belépéssel Finnország agrártámogatási rendszerét átalakította, mintegy EU-konformmá tette. A regionális differenciák azonban szükségképpen megmaradtak. (A regionális kérdést *Tóth Erzsébet* részletesen vizsgálta az [16]-ban.) Ha az 1995 utáni időszakot is nézzük, 1998-ra vonatkozóan azt mondhatjuk, hogy a piaci árakon számolt bruttó termelési érték lényegében véve megegyezik az 1995. évi értékkel. Tehát ilyen szempontból is stabilizációról beszélhetünk. Mindez arra utal, hogy a mezőgazdasági termelés volumene sem változott számottevően, mivel a termelői árak is meglehetősen stabilitást mutatnak az 1995. évi színvonal közelében. A mezőgazdaságnak nyújtott támogatások értéke 1998-ban is valamivel felülmúlja az 1995. évi szintet. Az 1995–1999 közötti öt éves átmeneti időszakban a finn mezőgazdaság támogatottsága igen magas szintűnek mondható.

Az 1998. évi adatok arra is felhívják a figyelmet, hogy a mezőgazdaságból származó jövedelem az 1994. évi szint kevesebb mint kétharmadára esett vissza. Mindez a jövedelmezőségi probléma éleződésére utal a finn mezőgazdaságban, valamint ezt igazolják a Helsinki Egyetem Mezőgazdasági Karán végzett modellszámítások eredményei is [14]. A szerzői kollektíva – többek között – kimutatta, hogy az 1995 és 1999 közötti átmeneti időszakban a finn mezőgazdaságban stratégiai fontosságú tehenészeti farmok mintegy 90 százalékában a gazdálkodásból származó jövedelem csökkenni fog és 1999-ben várhatóan a tehenészeti farmok csupán 3 százaléka lesz képes a kívánatosnak tartott „irány-jövedelmezőségi színvonal” elérésére. (Ami az irány-jövedelmezőségi mutatót illeti, annak ismertetésébe most nem bocsátkozom, hanem a kérdés iránt érdeklődő olvasót a [11] forrásmunka áttanulmányozására kérem fel. Egyébként az irány-jövedelmezőségi mutató közgazdaságilag azt jelenti, hogy a kérdéses farm versenyképes.) A sertésenyésztéssel foglalkozó farmok csoportjában az átmeneti időszakban a farmok 50 százalékában prognosztizáltak jövedelemcsökkenést és 1999-re a farmok 18 százalékát tartották képesnek az irány-jövedelmezőségi szint elérésére. Ami pedig a gabonatermelő farmokat illeti, ezek 80 százalékában várható a gazdálkodásból származó jövedelem csökkenése az átmeneti időszakban. Számításaik azt is mutatták, hogy a periódus végén ezen farmcsoport 24 százaléka lesz képes az irány-jövedelmezőségi szint elérésére.

A bemutatott nagyon lényeges árváltozásokkal és támogatási rendszerbeli változásokkal egyidejűleg számos változás történt a finn mezőgazdaságban, amely összefügg az EU-beli tagsággal. Ilyen például a farmstruktúra módosulása. (Lásd a 8. táblát.)

Az 1994. évi méret szerinti farmstruktúrához képest 1997-re már előrehaladt és látható jelei vannak a koncentrációnak. Az egy hektár feletti farmok száma az 1994. évi 190 ezer-ről, 1997-re 160 ezerre csökkent. A koncentráció előrehaladásáról tanúskodnak az aktív farmokra vonatkozó adatok is. Ezek száma 115 ezerről mintegy 90 ezerre redukálódott. Az

aktív farmok méret szerinti megoszlása is lényeges változásokról tanúskodik. Így például 1994-hez képest szembevetően a 20 hektár feletti méretű farmok arányának a növekedése. Ez 1994-ben 35 százalék volt, 1997-ben viszont már 46 százalék. Szembevetően az is, hogy amíg 1994-ben az 5 hektár alatti átlagméretű farmok aránya 15 százalékot tett ki az összes farmon belül, addig ez az arányszám 1997-re már 9 százalékra mérséklődött. Ezek a globális adatok jól mutatják a koncentráció előrehaladását az EU-beli tagság idejében. Tulajdonképpen a piaci verseny kikényszerítette a méretökönómia térnyerését a finn mezőgazdaságon belül. A méretökönómia jelentőségére utalnak a 9. tábla adatai.

8. tábla

A farmszerkezet változása a finn mezőgazdaságban

Gazdaság- méret (hektár)	1994-ben				1997-ben			
	az egy hektár feletti farmok		az aktív farmok		az egy hektár feletti farmok		az aktív farmok	
	száma (ezer)	százalék	száma (ezer)	százalék	száma (ezer)	százalék	száma (ezer)	százalék
1 – 4,9	65	34	17	15	52	33	8	9
5 – 9,9	40	21	22	18	31	19	14	16
10 – 19,9	43	23	35	31	34	21	27	29
20 – 49,9	37	19	35	31	35	22	34	37
50 és több	5	3	6	5	8	5	7	9
<i>Összesen</i>	<i>190</i>	<i>100</i>	<i>115</i>	<i>100</i>	<i>160</i>	<i>100</i>	<i>90</i>	<i>100</i>

Forrás: [6].

9. tábla

Méret és hatékonyság

Szántóterület (hektár/farm)	Gabonatermelés költsége (finn márka/kilogramm)	Az átlagos költség százalékában (finn márka/kilogramm)	Tehenek száma/farm	Tejtermelés költsége (finn márka/liter)	Az átlagos költség százalékában
10 és kisebb	2,04	122	10 és kisebb	4,54	135
10 – 50	1,72	103	10 – 20	3,41	101
50 – 100	1,48	89	20 – 30	3,07	91
100 és nagyobb	1,40	84	30 és nagyobb	2,78	82
Együtt	1,67	100	Együtt	3,37	100

Forrás: [6].

A 9. tábla adataiból látható, hogy a gabonatermelés esetében Finnországban is kimutatható a méretökönómia pozitív szerepe. Azok a farmok, amelyek 100 hektár feletti nagyságúak, a gabonatermelés átlagköltség-szintjéhez képest mintegy 16 százalékkal olcsóbban tudnak termelni. Azok a farmok, amelyek 50 és 100 hektár közötti szántóterülettel rendelkeznek, a gabonát 11 százalékkal olcsóbban termelik meg, mint a finn mezőgazdaság átlaga. Ezzel szemben ellentétes az összefüggés a kisebb 10 hektár alatti, illetve a 10 és 50 hektár szántóterülettel rendelkező farmok csoportjában.

Hasonló összefüggés figyelhető meg a tejtermelés esetében. A termelési költségek átlagos színvonalához képest, azok a farmok, amelyekben a tehénszám meghaladja a 30-

at, a termelési költség-színvonal a tejtermelés költség-színvonalánál 18 százalékkal alacsonyabb. Azokban a farmokban pedig, ahol az átlagos tehénszám 20 és 30 között van, a termelési költség 9 százalékkal marad el az átlagtól. Ezzel szemben a 10 tehénél kevesebbet tartó farmok csoportjában a tejtermelés termelési költsége 35 százalékkal múlja felül az országos átlagot. Mindez érthetővé teszi számunkra, hogy a méretökönómia kérdése az EU-tagság idejében miért kapott ilyen nagy hangsúlyt, és az új beruházások, a támogatások olyan esetekben igényelhetők, amikor a méretökönómiát figyelembe veszik. Például miközben a belépés idejében egy finn tehenészeti farmon átlagosan 12 tehenet tartottak, az EU-tagság idején olyan beruházásokat támogatnak, ahol a tehénlétszám meghaladja a 20-at. Ez alatt nem lehet pályázni.

Az EU-ban eltöltött néhány év alatt jelentős változás történt a finn mezőgazdaságban a biotermelés terén. Ez a korunkban egyre jobban teret nyerő technológia, mind nagyobb méreteket öltött.

10. tábla

A biotermelés növekedése a finn mezőgazdaságban

Megnevezés	1994-ben	1998-ban	1998-ban az 1994. évi százalékában
Organikus (bio-) termelésre használt terület (hektár)	25 822	127 200	493
A művelt terület százalékában	1,1	5,9	.
Organikus farmok száma (darab)	1 818	5 087	280
átlagterülete (hektár)	16	25	156

Forrás: [6].

A biotermékek előállítását 1994-ben kevesebb, mint 26 ezer hektáron végezték, ezzel szemben 1998-ban már 127 ezer hektáron. Négy év alatt közel ötszörösére emelkedett a biotermelésre használt terület nagysága. 1998-ban a művelt területnek közel 6 százalékán bioterméket állítottak elő. A biotermeléssel foglalkozó farmok száma 1994-hez képest 1998-ban már több mint 180 százalékkal növekedett, s meghaladja az ötezret. A biotermeléssel foglalkozó farmok átlagterülete 1994-ben 16 hektár volt, 1998-ban pedig 25 hektár az erdészeti terület figyelembevétele nélkül. A koncentráció előrehaladását itt is nyomon követhetjük.

ZÁRÓGONDOLATOK ÉS TANULSÁGOK

A tanulmány röviden áttekintette a finn mezőgazdaság és az Európai Unióba történő belépés főbb kérdéseit. Az elemzés nem teljes körű. Az kétségtelenül megállapítható, hogy a finn csatlakozásnak a legkényesebb kérdése a mezőgazdaság ügye volt. Az ezzel kapcsolatos kétoldalú tárgyalások központi helyet foglaltak el a Brüsszel és Finnország közötti tárgyalásokon. A probléma nagysága teljesen érthető, ha utalunk arra, hogy a finn belső termelői árak a CAP-árakhoz képest lényegesen magasabbak voltak a csatlakozást megelőző időszakban. Ezt számszakilag is érzékeltette a tanulmány. Mindez azt jelentette, hogy a CAP-árak egyik évről a másikra történő bevezetése nagyon jelentős mértékű

termelői ár- és jövedelemcsökkenést jelentene a finn farmerek számára. Az elvégzett számítások megmutatták, hogy ha a CAP-árak bevezetéséhez nem párosul magas színvonalú támogatási rendszer, a finn mezőgazdaság 6 milliárd finn márka körüli jövedelme közel 3 milliárd finn márkás veszteséggé alakult volna át. Mindez érthetővé teszi, hogy a finn közvéleményt és főleg annak a mezőgazdasággal kapcsolatos részét milyen nagy mértékben foglalkoztatta az Európai Unióhoz való csatlakozás.

A Position Paper közel 120 oldalon pontról pontra tartalmazza a tárgyalásokon képviselt finn álláspontot. Ennek általános jellemzői közé tartozik, hogy Finnország 12 éves átmeneti időszakot kért Brüsszeltől a CAP teljes bevezetésére. További jellemzője, hogy teljes egészében elfogadta a CAP célkitűzéseit és bevezetése mellett elkötelezte magát. Ugyanakkor általános jellemzője ennek a finn Position Papernek, hogy hangoztatja a finn mezőgazdaság speciális helyzetét, ezen belül nagy nyomatókat ad az északi fekvésnek. Sok esetben erre vezet vissza a gyengébb finn fajlagos mutatókat, a magasabb termelési költségcsökkentést, a nagyobb raktározási költségeket, az alacsonyabb termésátlagokat és exponálja a sok esetben fennálló nagyobb távolságra történő szállítási szükségszerűséget, ami szintén költségcsökkentő tényező. Ezért Finnország olyan kéréseket is tolmácsolt Brüsszelhez, amelyek a CAP-eszköztárát gazdagították volna. (Ilyen például az ún. északi támogatás létjogosultságának elismertetése vagy az alacsony zsirtartalmú termékek fogyasztásának ösztönzés stb.)

Ha megnézzük a finn Position Paperben leírtakat és a tárgyalások végén megkötött Csatlakozási Egyezményt (Accession Treaty) láthatjuk, hogy ez utóbbi nagy kompromisszumok árán született végtermék. A finn szakemberek a kompromisszumok kapcsán megemlítik, hogy nem kaptak a CAP-árak bevezetésére 12 év átmeneti időszakot, hanem 1995. január 1-jével be kellett vezetniük ezeket az árakat. A fájdalmas kompromisszum másik része, hogy Brüsszel tudomásul vette ugyan az északi fekvés miatti támogatás szükségességét, de nem volt hajlandó felvenni a közös agrárpolitika eszköztárába, azaz az északi fekvés miatti támogatást teljes egészében nemzeti költségvetésből kell finanszírozni. További fájdalmas kompromisszum finn szempontból, hogy az ország teljes mezőgazdasági területe helyett csak 85 százaléka került bele a kedvezőtlen adottságú területeknek járó támogatási csatornába. A finn szempontból legjobb 15 százalék ebből ki van rekesztve. Végezetül a fájdalmas kompromisszumok felsorolásakor megemlítem a Finnországnak adott tejkvóta nagyságát is, ami a Position Paperben szereplő kéréshez képest 22 százalékkal alacsonyabb tejtermelésre adott lehetőséget az országnak stb. Mégis sikerült egy olyan támogatási rendszert a CAP-árak bevezetéséhez hozzácsatolni, amelynek eredményeként „csak” elviselhető jövedelemcsökkenés következett be a mezőgazdaságban. Mindez azt jelenti, hogy a támogatások együttes összege felülmúlja a finn mezőgazdaságban realizált jövedelem nagyságát, azaz, végső soron a finn mezőgazdasági jövedelem teljes egészében támogatásokból származik.

A finn mezőgazdaság támogatási rendszerének az Európai Unión belül a következő sarkalatos jellemzői vannak. Az 1995. évre előírányzott adatok szerint az összes támogatásnak közel 75 százaléka tartós jellegű lesz. Ilyen a CAP-támogatás, az ún. kedvezőtlen adottság miatti támogatás, a környezeti támogatás és az északi fekvés miatti támogatás. Ugyanakkor közel 25 százalék csupán átmeneti támogatás, amelynek 2000-ig meg kell szünnie. Ez a támogatásfajta lényegében árkiegészítésnek tekinthető és tulajdonképpen türelmi időt ad a finn farmerek számára a CAP teljes bevezetéséig. A finn támogatási

rendszer egyik jellemzője az ún. súlyos nehézségek miatti támogatás fajta. Az Csatlakozási Egyezmény 141. §. intézkedik erről. E paragrafus értelmében ha Finnországban súlyos piaci vagy egyéb zavarok lépnek fel, akkor a kormányzat Brüsszelhez fordulhat, speciális rendkívüli támogatás nyújtásának engedélyezéséért annak érdekében, hogy a CAP teljes bevezetését a jövőben elősegítsék.

A bonyolult agrártámogatási rendszernek egy további lényeges jellemzője, hogy az eredeti tervek szerint kevesebb mint 50 százaléka a kifizetett támogatásoknak Brüsszelből fog származni és következésképpen több, mint 50 százaléka pedig a nemzeti költségvetésből. Így mindezek a számok azt mutatják, hogy az Európai Unióba való belépés kétségkívül a finn mezőgazdaság támogatási terheinek egy részét Brüsszelre tudta hárítani. (A tények azt mutatják, hogy a tervezett arány Brüsszel terhére növekedett. 1998-ban például az összes támogatásnak a Brüsszel által fizetett hányada megközelítette a 60 százalékot.)

A támogatási rendszerrel kapcsolatban azt is meg kell mondani, hogy az 1995 és 1999 közötti alkalmazkodási periódusban a finn mezőgazdaság hatékonysági kényszer alá volt helyezve. Az életben maradáshoz nemcsak a támogatásokon keresztül vezet az út, hanem a termelési költségek csökkentésén keresztül is. Ez is az európai uniós tagságnak az igazi kihívásai közé tartozik.

A finn agrártámogatási rendszernek további jellemzője, hogy jelentős regionális különbségeket tartalmaz. A finn mezőgazdasági területnek a legértékesebb 15 százaléka – a gabona-termésátlagok alapján számítva – kívül marad a kedvezőtlen adottság miatt járó támogatásból.

Magyar szempontból látni kell, hogy az Európai Unióba való belépésünk után sem számíthatunk valamely leegyszerűsített agrártámogatási rendszerre, de tanulságos lehet az, hogy az északi fekvés miatti támogatás, mint új támogatási fajta, lényegében bevezetésre került egy EU-országban. Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy milyen nagy szerepe van, illetve lenne a nemzetközi összefogásnak a belépésre váró volt szocialista országok esetében. Közösnek kellene talán átgondolnunk, hogy e térség számára milyen sajátos támogatási fajtát lehetne elfogadtatni, lehetőleg Brüsszellel társfinanszírozásban.

A finn belépés mezőgazdasági vonatkozásai közül ki kell emelni azt a jellemzőt, hogy a termelési színvonalat felülről behatárolják. Itt nem egyszerűen a tejkvótáról van szó, ami lényegesen alacsonyabb, mint amit a finnek kapni szerettek volna, hanem az egész rendszer a Mac Sharry reformelképzeléseknek megfelelően jövedelemcentrikus. Figyelmeztető számunkra, hogy a tárgyalások megkezdéséig Magyarországnak vagy sikerül ezt a jelen pillanatban ránk jellemző nagyon alacsony termelési szintet valamelyest feljebb emelni és így kiinduló alkupozícióinkat javítani (ezt ma még megtehetjük), vagy pedig ilyen termelési színvonalú mezőgazdaságot képviselve ülünk le a tárgyalóasztalhoz és ettől eltérni feltehetőleg vagy nem lehet, vagy csak súlyos kompromisszumok árán lesz lehetséges. A finn belépésnek ez az egyik legfontosabb, tanulsága a magyar agrár- és gazdaságpolitika számára.

A finn belépés előtérbe állította a hatékonyság kérdését a mezőgazdaságban. E problémakomplexumon belül központi szerephez jut a méretökönómia ügye. A finn elemzések is őszintén elismerik, hogy ezen a területen Finnországnak lemaradása van az Európai Unió országaihoz képest, mivel az átlagos farmméret mezőgazdasági vonatkozása kisebb, mint sok európai uniós országban, és egyáltalán a méretökönómia területén nagy tartalékok vannak a finn mezőgazdaságban. A belépés idejében Finnországra az volt jellemző, hogy a tejtermeléssel foglalkozó farmereknél átlagosan 12 tehén volt és a sertés

tartó farmereknél pedig 30 anyakoca. Mindezek a számok, ha összevetnénk a Dániára jellemző megfelelő adatokkal, kifejezetten alacsonynak mondhatók. Ebből kiindulva is teljesen érthető, hogy a CAP-reform támogatását szolgáló pénzügyi forrásokat például olyan új beruházásokra adják, amelyek legalább 22 tehénnel számolnak stb.

A méretökönómia ügye az egyik legfájdalmasabb üzenet Magyarország számára. Mi az 1980-as évek végétől a végrehajtott átgondolatlan privatizációs koncepcióval szétszabdaltuk mezőgazdasági nagyüzemeinket, a növénytermesztés, állattenyésztés egységét megbontottuk és nagyon sok kis, valószínűsíthetően életképtelen mezőgazdasági farmot, illetve nagyon sok kisbirtokot, kistulajdont hoztunk létre. Ebből következően jelen pillanatban a méretprobléma a magyar mezőgazdaságon belül is kiemelt fontosságú üggyé terebélyesedett. Mi, magyarok mesterségesen teremtettük ezt a helyzetet saját magunknak.

A finn csatlakozás mezőgazdasági tanulságai közül nagyon fontos üzenete van Magyarországnak annak az alapvető finn magatartásnak, amely a mezőgazdasági kérdéshez evolúciós és nem revolúciós szemléletben nyúlt hozzá. A finn közgazdasági elemzéseket a farmstruktúráról, a mezőgazdaság problémáiról áthatja az a szemlélet, hogy tőkehiány van, hogy a jövedelem korlátozott a mezőgazdaságban, hogy a finn farmerek egy része jelentősen eladósodott helyzetben van és forradalmi, radikális változásokra nincs reális lehetőség. Ezért, amint azt nagyon világosan megfogalmazták, a meglévő kapacitások maximális kihasználására kell törekedni. Most is nagyon fontos üzenet ez számunkra, de különösen az lett volna az 1989 utáni agrárátalakulást illetően. Ez annyira fontos, hogy „... az eladósodás és a tőkehiány súlyos problémái következtében az átmeneti időszakban az alkalmazkodási folyamatot a fennálló farmstruktúra hatékonysági és versenyképességi lehetőségeire kell alapozni. A belső komparatív előnyök aspektusait részben ellensúlyozzák a tőkekorlátok” [13].

A finn belépés is felveti azt a kérdést, hogy tulajdonképpen mit is jelent a piacgazdaság fogalma az agrárszférában? Hasznos lett volna ha ez a kérdés komolyabban foglalkoztat bennünket az 1989 utáni agrárátalakulás stratégiájának kidolgozásakor. Láttuk, hogy Finnország mezőgazdasága például a jelentősen támogatott mezőgazdaságok csoportjába tartozik Európán és a világon belül is. Ugyanez a helyzet a norvég mezőgazdasággal, vagy Ázsiában a japán mezőgazdasággal. A mezőgazdaság általános támogatottsági színvonalát kifejező PSE-mutató ezekben az országokban 1994-ben, a finn csatlakozást megelőző utolsó évben, 70 százalék körüli nagyságrendet jelzett. Ugyanez a mutató az Európai Unióban 49 százalék volt, az OECD-országok átlagában pedig 42 százalék. Magyarország esetében viszont 1991–1993 átlagában 17 százalékra csökkentettük a mezőgazdaság általános támogatottságát. 1998-ban a magyar mutató nagysága 12 százalék volt, miközben az Európai Unióban 45 százalék, az Egyesült Államokban pedig 22 százalék. Mit jelent tehát a piacgazdaság az agrárszféra területén? Nagyon fontos elméleti és gyakorlati kérdés ez, amely tisztázásra vár.

Szintén tisztázásra vár a közös agrárpolitika jövője. A finn belépés is felveti a kérdést, de Nyugat-Európát is élénken foglalkoztatja, hogy mivel a CAP forrásai behatároltak az Európai Unióban és az egyes országokban a mezőgazdaság problémái nemigen csökkennek, a problémák kezelésénél egyre nagyobb szerephez jut a nemzeti költségvetés. Ha ez hosszú távon így lesz, akkor tulajdonképpen az agrárpolitikák újra nemzetivé tételének leszünk tanui. Jelen pillanatban ez csupán kérdés, de a finn belépés is ezt a kérdést fogalmazza meg.

Az is elgondolkodtató, hogy a finn farmerek túlélési esélyeinek latolgatásakor mindig felmerül az erdészet lehetséges szerepe. Ez Finnország esetében teljesen kézenfekvő, Magyarország esetében ennek a jelentősége összehasonlíthatatlanul kisebb. Mégis el kell hogy gondolkodtasson ez bennünket, hogy a többoldalúság mennyire nemzetközi gondokodásmód. Az 1968 után kifejlesztett magyar mezőgazdasági modellben a szövetkezeti gazdaságok és az állami gazdaságok tudatosan beépítették tevékenységi struktúrájukba az ún. nem mezőgazdasági tevékenységű kört (szolgáltatások, kereskedelem, feldolgozás, forgalmazás stb.), így „hárompólusúvá” (növénytermesztés, állattenyésztés és nem mezőgazdasági tevékenységi kör) tették azt. E a stratégiát az 1989 utáni privatizáció során megszüntették, illetve csak nagyon halványan létezik a mai újjáalakult magyar szövetkezetekben. Helyes volt ez? Egy három lábon álló szövetkezeti, illetve állami gazdaság nem stabilabb, túlélésre képesebb, mint a sokkal inkább specializált családi gazdaságok, egyéni vállalkozások?

Hazai szempontból érintenem kell az inflációt is. Finnországban nagyon alacsony az évi infláció. A csatlakozás első évében, azaz 1995-ben az élelmiszer fogyasztói árszínvonalának több, mint 10 százalékos csökkenése az inflációs rátát abszolút értelemben lefelé nyomta. Mivel jelenleg az Európai Unió és Magyarország között az élelmiszer fogyasztói árszintjére vonatkozóan ellentétes előjelű a különbség, így várhatóan ezen a ponton a mi EU-tagságunknak lesz egy inflációt felfelé nyomó hatása.

Ugyancsak érdemes elgondolkodnunk a finn mezőgazdaság nettó importőr jellegének erősödésén az EU-tagság után, valamint az 1990-es évtizedben az EU és Magyarország közötti élelmiszer-kereskedelem nettó exportőr jellegének csökkenésén. Mindezek hazai teendőink haladéktalan elvégzését sürgetik.

Végezetül a biotermelés ügyéről szólván, az EU-tagság elnyerése utáni finn tapasztalatok bátorítást adhatnak Magyarországnak az ez irányba való továbbhaladásra.

IRODALOM

- [1] Agricultural Policies, Markets and Trade in OECD Countries. 1996. OECD. Paris. 1997.
- [2] Agricultural Policies, in OECD Countries. (Monitoring and Evaluation.) OECD. Paris. 1999.
- [3] *Benet Iván*: Finnország útja az Európai Unióba. *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 2. sz. 141–151. old.
- [4] *Benet Iván*: Finnország az Európai Unióban. *Statisztikai Szemle*. 1998. évi 11. sz. 928–940. old.
- [5] Finnish Agriculture in 1997. Agricultural Economics Research Institute. Helsinki. 1998. 64 old.
- [6] Finnish Agriculture and Rural Industries 1998. Agricultural Economics Research Institute. Helsinki. 1999. 94 old.
- [7] Finnish Position Paper. Agriculture. Helsinki. 1993. 120 old.
- [8] Integration of Agriculture and Food Industries of the New Member Countries in the EU – A Review, Problems and Prospects. (Ed.: *Lauri Kettunen*). Nordic Association of Agricultural Scientists. Alnarp, Sweden. 1996. 264 old.
- [9] *Kettunen, L.*: Finnish Agriculture 1996. Agricultural Economics Research Institute. Helsinki. 1997. 64 old.
- [10] *Kettunen, L.*: Finnish Agriculture in 1995. Agricultural Economics Research Institute. Helsinki. 1996. 61 old.
- [11] *Koester, U. – Thiele, H. – Conrad, C. – Nuppenau, E. A. – Poggensee, K.*: Einkommensverteilungen zwischen Betriebstypen und Regionen durch die künftige Agrarpolitik der Europäischen Union. Schriftenreihe der Landwirtschaftlichen Rentenbank. Band 8. 145–194. old.
- [12] *Kola, J.*: From the CAP to the RAP? Helsinki University. (Kézirat.)
- [13] *Kola, J. – Martilla, J. – Niemi, J.*: Finnish Agriculture in European Integration: A Firm Level Approach. *Agricultural Sciences in Finland*. 1992. évi 1. sz. 5–14. old.
- [14] *Sipiläinen, Timo-Ryhanen – Matti-Ylatalo – Matti-Haggrén, Erik – Sepala, Elina*: Maatalousyritysten talous vuosina 1993–2002. (The Economic Outcome of Finnish Farms.) University of Helsinki. Department of Economics and Management. Publications Number. 18. Helsinki. 1998. 235 old.
- [15] Statistical Yearbook of Finland 1994. Helsinki. 1995.
- [16] *Tóth Erzsébet*: Finnország. Megjelent: Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra. Szerk.: *Dorgai László*. AKH. Tanulmányok. 1997. 53–72. old.

TÁRGYSZÓ: A finn mezőgazdaság. EU-agrárpolitika. Nemzetközi statisztika.

SUMMARY

If we look at what was included in the Finnish Position Paper and at the Accession Treaty we can see that the conclusion was the result of a serious compromise. Finnish specialists mention in this respect that they were not given a 12 year transition period for the introduction of CAP prices but they had to introduce them on 1. January 1995. The prices of major agricultural products went down by 40-50-60-per cent from 1990 to 1995. There was a need to introduce a new relevant subsidy system. The amount of subsidies to Finnish agriculture surpasses the income realised by Finnish agriculture.

For Finland it is also a painful compromise that only 85 percent of the whole agricultural area was accepted as less favoured area and therefore qualified for LFA subsidy. In the new system there is a subsidy due to so-called serious difficulties. Article 141 of the Accession Treaty provides for this. A further characteristic of the system of subsidisation is that there are considerable differences among regions. The accession of Finland enriched the EU system of subsidisation by introducing a new channel which is the so-called Nordic Support.

The Finnish accession brought to the limelight the problem of efficiency in agriculture. Within the complex problem of efficiency a central role is given to economics of scale.

Very important message for Hungarian agricultural policy makers is the evolutionary approach to the restructuring of agriculture instead of shock therapy. The pervasive feature of Finnish economic analyses about farm structure and the problems of agriculture is that they stress the lack of capital, the indebtedness of Finnish farmers and the lack of real possibilities for radical changes. Therefore one should strive for maximal utilisation of existing capacities.